

УДК 343.2(477)(075.8)

DOI 10.69842/prof2025.3.1

Олег ШЕРЕМЕТ, Олена ЄФРЕМОВА, Олександра ГРИЩЕНКО

Oleg SHEREMET, Olena YEFREMOVA, Alexandra HRYSHCHENKO

**КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА НОРМА
В МЕХАНІЗМІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ
В ПРОЦЕСІ РЕФОРМУВАННЯ ВИЩОЇ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ**

**CRIMINAL-LEGAL NORM IN THE MECHANISM
OF CRIMINAL-LEGAL REGULATION IN THE PROCESS
OF REFORMING HIGHER LEGAL EDUCATION**

Постановка проблеми. Сучасне реформування вищої юридичної освіти в Україні вимагає забезпечення кримінально-правової норми в механізмі кримінально-правового регулювання. Кримінальне право є складовою обов'язкових професійно-орієнтованих юридичних освітніх компонентів (дисциплін) і займає провідне місце у фаховій підготовці майбутніх юристів. Заклади вищої юридичної освіти переведено на змішану та дистанційну форму навчання в умовах воєнного стану. Реформування вищої юридичної освіти потребує удосконалення механізму кримінально-правового регулювання. Кримінальне право сприяє попередженню, стриманості і припиненню посягань на різні види суспільних відносин, а в разі вчинення кримінального правопорушення забезпечує поновлення порушеного правопорядку.

Методологія дослідження. *Методологія дослідження ґрунтувалася на розумінні кримінально-правової норми в механізмі кримінально-правового регулювання в процесі реформування вищої юридичної освіти в Україні.*

Мета розділу – проаналізувати кримінально-правову норму в механізмі кримінально-правового регулювання в процесі реформування вищої юридичної освіти в Україні.

Висновки. 1. Кримінально-правова норма в механізмі кримінально-правового регулювання в процесі реформування вищої юридичної освіти потребує радикальних змін в освітньому процесі та використання інноваційних методів навчання. 2. Виокремлення кримінально-правової норми в механізмі кримінально-правового регулювання в процесі реформування вищої юридичної освіти в Україні потребує розуміння кримінальної відповідальності. 3. Здобувачі вищої юридичної освіти мають бути компетентними щодо використання кримінально-правової норми в механізмі кримінально-правового регулювання в процесі реформування вищої юридичної освіти. 4. Зміни до законодавства України про кримінальну відповідальність можуть вноситися виключно законами про внесення змін до Кримінального Кодексу та/або до кримінального процесуального законодавства України, та/або до законодавства України про адміністративні правопорушення. 5. Правосвідомість та адекватність сучасним реаліям суспільного життя мають враховуватися в фаховій підготовці майбутніх правників (бакалаврату, магістратури). 6. В процесі викладання правових освітніх компонентів (дисциплін), викладачі університетів мають поєднувати такі напрями викладацької діяльності: володіння освітнім компонентом, перспективність розвитку вітчизняного законодавства; визначення структури програми (дисципліни) освітнього компоненту; вільне володіння методами та технологіями проблемного навчання; організація самостійної роботи бакалаврантів та магістрантів; використання сучасних технічних та інформаційних засобів.

Ключові слова: *вища юридична освіта, кримінально-правова норма, механізм кримінально-правового регулювання, здобувачі вищої освіти, бакалаврат, магістратура, реформування вищої юридичної освіти.*

Problem statement. *Modern reform of higher legal education in Ukraine requires ensuring criminal law norms in the mechanism of criminal law regulation. Criminal law is a component of mandatory professionally oriented legal educational components (disciplines) and occupies a leading place in the professional training of future lawyers. Higher legal education institutions have been transferred to a blended and distance learning form of education under martial law. Reforming higher legal education requires improving the mechanism of criminal law regulation. Criminal law contributes to the prevention, restraint and cessation of encroachments on various types of social relations, and in the event of a criminal offense, it ensures the restoration of the violated law and order.*

Research methodology. *The research methodology was based on the understanding of criminal law norms in the mechanism of criminal law regulation in the process of reforming higher legal education in Ukraine.*

The purpose of the section is to analyze the criminal law norm in the mechanism of criminal law regulation in the process of reforming higher legal education in Ukraine.

Conclusions. 1. *The criminal law norm in the mechanism of criminal law regulation in the process of reforming higher legal education requires radical changes in the educational process and the use of innovative teaching methods.* 2. *The isolation of the criminal law norm in the mechanism of criminal law regulation in the process of reforming higher legal education in Ukraine requires an understanding of criminal liability.* 3. *Applicants for higher legal education must be competent in using the criminal law norm in the mechanism of criminal law regulation in the process of reforming higher legal education.* 4. *Changes to the legislation of Ukraine on criminal liability may be made exclusively by laws on amendments to the Criminal Code and/or to the criminal procedural legislation of Ukraine, and/or to the legislation of Ukraine on administrative offenses.* 5. *Legal awareness and adequacy to modern realities of social life should be taken into account in the professional training of future lawyers (bachelor's, master's degrees).* 6. *In the process of teaching legal educational components (disciplines), university teachers should combine the following areas of teaching activity: mastery of the educational component, the prospects for the development of domestic legislation; determining the structure of the program (discipline) of the educational component; fluency in methods and technologies of problem-based learning; organization of independent work of bachelor's and master's students; use of modern technical and information means.*

Key words: *higher legal education, criminal law norm, mechanism of criminal law regulation, higher education applicants, bachelor's degree, master's degree, reform of higher legal education.*

Постановка проблеми. Сучасне реформування вищої юридичної освіти в Україні вимагає забезпечення кримінально-правової норми в механізмі кримінально-правового регулювання. Сьогодні велика кількість закладів вищої юридичної освіти переведені на змішану та дистанційну форму навчання в умовах воєнного стану та війни. Проте, норма кримінального права регулює відносини між державою і конкретною особою незалежно від того, скоїла остання кримінальне правопорушення чи ні, мирне зараз життя чи умови воєнного стану. Реформування вищої юридичної освіти потребує удосконалення механізму кримінально-правового регулювання. Кримінальне право сприяє попередженню, стриманості і припиненню посягань на різні види суспільних відносин, а в разі вчинення кримінального правопорушення забезпечує поновлення порушеного правопорядку.

Вітчизняні правознавці стверджують, що «механізм правового регулювання охоплює комплекс фрагментів правової дійсності, що відносяться до догми права, тобто комплекс послідовно пов'язаних правових засобів» (Берзін, 2014).

У науці кримінального права основна увага має приділятися інструментальному (спеціально-юридичному) аспекту механізму кримінально-правового регулювання. Структура механізму кримінально-правового регулювання включає наступні його основні елементи: 1) кримінально-правові норми; 2) юридичні факти; 3) кримінально-правові відносини; 4) акти застосування кримінального права; 5) акти реалізації кримінального права (Шапченко, 2002: 198–203).

Саме тому кримінально-правові норми – це такий елемент механізму кримінально-правового регулювання, завданням якого є закріплення певних «орієнтирів» правомірної й допустимої поведінки особи, а також її кримінально-правової активності (аномалії), різних наслідків такої поведінки та активності (аномалії), а також визначення особливостей функціонування інших елементів механізму кримінально-правового регулювання як зазначає в своїх наукових розвідках С. Шапченко.

Юридичні наукові розвідки доводять, що кримінально-правова норма виникла в зв'язку з потребою держави в урегулюванні поведінки громадян. Саме тому кримінально-правова норма є першою складовою у механізмі кримінально-правового регулювання. Цей факт визнається державою. А необхідна поведінка громадян держави оформлюється як норма права і в подальшому після певних процедур стає кримінальним законом та правом водночас. Кваліфіковані фахівці-правознавці доводять, що норма кримінального права є формальним правилом поведінки громадян держави. Результат цього правила є встановлення права і обов'язків учасників суспільних відносин, що утворюють предмет кримінально-правового регулювання в нашій державі. У сучасному українському суспільстві відбувається актуалізація посилення практичної складової підготовки фахівців правничої професії.

Доцільність запровадження змішаного та дистанційного навчання майбутніх правників залежить від ефективності моделі як змішаного, так і дистанційного навчання (Савельєва, 2021: 71).

Аналіз останніх досліджень. Проблемам кримінального права присвячені наукові розвідки авторського колективу (В. Сухонос, В. Сухонос (мол.), Р. Білокінь, О. Бондаренко) під керівництвом В. Сухоноса. П. Берзін висвітлює в своїх працях різні аспекти механізму кримінально-правового регулювання.

Дослідження процесу реформування вищої юридичної освіти в Україні характеризуються в наукових працях Т. Курман, О. Курман, О. Савельєвої, В. Станіславського та ін.

На сьогодні вважаємо *недостатньо розробленими* вітчизняним законодавством проблеми кримінально-правової норми в механізмі кримінально-правового регулювання в процесі реформування вищої юридичної освіти.

Методологія дослідження. Методологія дослідження ґрунтувалася на розумінні кримінально-правової норми в механізмі кримінально-правового регулювання в процесі реформування вищої юридичної освіти в Україні.

Методами дослідження були:

- *теоретичні:* вивчення правової, загальної педагогічної та спеціальної науково-методичної літератури; аналіз, систематизація, порівняння різних поглядів на досліджувану проблему, виявлення проблемних питань у кримінально-правовій нормі в механізмі кримінально-правового регулювання в процесі реформування вищої юридичної освіти в Україні;

- *емпіричні:* бесіди, опитування з правової та загальнонаукової тематики з кримінально-правової норми в механізмі кримінально-правового регулювання в процесі реформування вищої юридичної освіти в Україні.

Мета розділу – проаналізувати кримінально-правову норму в механізмі кримінально-правового регулювання в процесі реформування вищої юридичної освіти в Україні.

Виклад основного матеріалу. Кримінальне право є складовою фундаментальних обов'язкових професійно-орієнтованих юридичних освітніх компонентів (дисциплін) і займає провідне місце у фаховій підготовці майбутніх юристів різних профілів. Відповідно до ст. 1 Конституції Україна є правовою державою, де закон відіграє головну роль. Кримінальний закон є системотвірним елементом законодавства України. Кримінальний закон відрізняється від інших законів сферою і методами правового регулювання. Закон – це нормативно-правовий акт, який виходить від Верховної Ради України (компетентного органу влади), що приймає його в чітко визначеному порядку. Закон регулює суспільні відносини та має особливу юридичну силу. Кримінальний закон реалізує регулятивну функцію, спрямовану на упорядкування суспільних відносин в нашій країні. Кримінальний закон виконує водночас й охоронну функцію. Згідно закону, охоронну сферу його діяльності складають найбільш значущі для громадян, суспільства й держави суспільні відносини, зокрема пов'язані з життям і здоров'ям громадян, основами конституційного ладу та ін. Охоронні правовідносини виникають після порушення суб'єктом

(держава або особа) вимог певної норми поведінки (Конституція України, 1996; Сухонос з співавт., 2024: 31–36).

Досліджуючи проблему кримінально-правової норми в механізмі кримінально-правового регулювання в процесі реформування вищої юридичної освіти в Україні маємо спиратися на визначення Закону України «Про вищу освіту» (2014) щодо освітньої діяльності. «Освітня діяльність – діяльність закладів вищої освіти, спрямована на організацію, забезпечення та реалізацію освітнього процесу». А також, процес реформування вищої юридичної освіти має визначатися на основі «побудови освітнього процесу на засадах взаємної поваги і партнерства між учасниками освітнього процесу» (Про вищу освіту, 2014).

П. Берзін констатує, що в механізмі кримінально-правового регулювання виділяється три його аспекти: «а) спеціальний; б) психологічний; в) інструментальний, спеціально-юридичний» (Берзін, 2009).

На думку П. Берзіна, соціальний аспект механізму кримінально-правового регулювання пов'язується переважно «із соціальним змістом дії кримінального права і передбачає дослідження таких, зокрема, питань як соціальна зумовленість кримінального закону, соціальний механізм дії кримінально-правових заборон», тобто, це є соціальною ефективністю кримінально-правових норм в наш час (Берзін, 2009: 5–11).

Психологічний аспект цього механізму характеризує особливості дії кримінального права на рівні окремого громадянина (особистості) переважно з погляду прийняття рішення про дотримання чи порушення кримінально-правової заборони і пов'язані з цими проблеми. Це визначення ієрархії властивостей особистості у формуванні відношення до кримінально-правової заборони, мотивація злочинної поведінки, взаємодія особистості й конкретної соціально-правової ситуації при прийнятті рішення про дотримання чи порушення кримінально-правової заборони та ін.

Інструментальний, спеціально-юридичний аспект механізму кримінально-правового регулювання розкриває «юридичний режим» дії кримінального права, та водночас, характеризує динаміку його реалізації за допомогою специфічних правових засобів. Спеціально-юридичний аспект передбачає, зокрема, дослідження питань, що стосуються структури механізму кримінально-правового регулювання, специфіки окремих його елементів, особливостей окремих стадій та ін.

У кримінальному праві основна увага «має приділятися інструментальному (спеціально-юридичному) аспекту механізму кримінально-правового регулювання» (Берзін, 2009: 16–20).

Проблеми кримінально-правової норми в механізмі кримінально-правового регулювання в процесі реформування вищої юридичної освіти України регулюються кримінальними правовідношеннями між учасниками суспільних відносин, що охороняються нормами кримінального права. В. Сухонос з співавторами вважають, що «першим суб'єктом кримінального права (а отже, і врегульованого правовідношення), наділеного правом на свободу і недоторканність від необґрунтованих застосувань заходів кримінально-правового впливу, стає будь-яка фізична особа» (Сухонос з співавт., 2024: 31–36).

Заборону і обов'язок кримінальний закон застосовує як методи. Правники вважають, що регульовані правовідносини мають яскраво визначену соціальну спрямованість. Найбільш важливою складовою правового статусу та його суб'єктів треба вважати «право людини і громадянина, який перебуває в межах юрисдикції України, на свободу і недоторканність від необґрунтованого застосування заходів кримінально-правового впливу» (Сухонос з співавт., 2024: 32).

Кримінальний Кодекс України (2001) в межах юрисдикції України констатує, що «делікто-спроможні суб'єкти, зобов'язані виконувати вимоги кримінально-правових заборон, повинні, як мінімум, бути осудними (ст. 19 КК) і досягти певного віку (ст. 22 КК) та інших додаткових умов» (Кримінальний Кодекс України, 2001).

Одним із юридичних фактів, що фіксуються кримінально-правовою нормою, є поведінка людини, яка «представлена» у КК України, як (Кримінальний Кодекс України, 2001): 4.1. так звана «кримінально-правова аномалія», що охоплює:

а) такий різновид суспільно небезпечного діяння, який законом визначається як злочин;

б) інші різновиди суспільно небезпечних діянь (активності) неосудної особи та особи, яка не досягла віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність.

Кожний з цих різновидів має власний юридичний зміст, особливості якого зумовлені перш за все специфікою конкретних заходів кримінально-правового впливу, що можуть бути застосовані (Шапченко, 2000: 66) у вигляді:

а) кримінальної відповідальності особи в конкретних її формах: покарання; звільнення від покарання; умовне незастосування покарання («особлива» форма кримінальної відповідальності) (Андрусів з співавт., 1997: 77);

б) примусових заходів виховного характеру, які застосовує суд до особи, яка до досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, вчинила суспільно небезпечне діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною КК (ч. 2 ст. 97 КК);

в) примусових заходів медичного характеру, які застосовуються судом до осіб, які вчинили: у стані неосудності суспільно небезпечні діяння (зміст яких у ст. 92 КК конкретизовано шляхом законодавчої вказівки на те, що вони підпадають під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною КК); у стані обмеженої осудності злочини; злочин у стані осудності, але захворіли на психічну хворобу до постановлення вироку або під час відбування покарання (ст. 93 КК);

г) спеціальної конфіскації, яка застосовується судом до осіб, які вчинили злочини певних видів (їх перелік наведений у ст. 961 КК й охоплює ст.ст. 354, 364, 3641, 365, 3652, 368-3692 КК), а також суспільно небезпечні діяння, що підпадає під ознаки діянь, передбачених зазначеними у ч. 1 ст. 961 КК статтями Особливої частини КК; положення ч. 3 ст. 962 КК дозволяють вважати особами, які вчинили такі суспільно небезпечні діяння, що не є злочинами, й до яких застосовується спеціальна конфіскація, осіб, які не підлягають кримінальній відповідальності у зв'язку з недосягненням віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, або неосудністю, а також ті, що звільняються від кримінальної відповідальності чи покарання з підстав, передбачених КК, окрім звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності (ст. 49 КК);

д) заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб, підставою для застосування яких є вчинення уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи (або лише від її імені) злочину певного виду чи його окремого різновиду (див.: п.п. 1, 3, 4 ч. 1 ст. 963 КК), а також незабезпечення виконання покладених на уповноважену особу юридичної особи законом або установчими документами юридичної особи обов'язків щодо вжиття заходів із запобігання корупції, що призвело до вчинення злочину певного виду чи його окремого різновиду (див.: п. 2 ч. 1 ст. 963 КК) (Кримінальний Кодекс України, 2001).

Особливості кожного із названих різновидів суспільно небезпечних діянь враховуються законодавцем при визначенні взаємозв'язку з названими заходами кримінально-правового впливу. Така специфіка включає:

1) поділ зазначених заходів кримінально-правового впливу на типові та «особливі». У своїх типових «проявах» ці заходи в більшості випадків виражаються в застосуванні до особи, яка вчинила конкретний різновид такого суспільно небезпечного діяння, примусових заходів з боку держави (державного осуду і/або примусу), які завжди здійснюються з дотриманням певної процедури і обов'язково на підставі правозастосовчого акту (Шапченко, 2000: 67). Типовими заходами кримінально-правового впливу є:

а) кримінальна відповідальність особи в конкретних її формах;

б) примусові заходи виховного характеру, що застосовуються судом до особи, яка до досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, вчинила суспільно небезпечне діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною КК;

в) примусові заходи медичного характеру, що застосовуються до особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною КК. У чинному КК, крім зазначених типових, передбачені ще й «особливі» заходи кримінально-правового впливу, які в одних випадках доповнюють (конкретизують) типові, а в інших заміняють їх. Прикладом перших можна визнати: а) примусове лікування, яке застосовується судом, незалежно від призначеного покарання, до осіб, які вчинили злочини та мають хворобу, що становить небезпеку для здоров'я інших осіб (ст. 96 КК), б) спеціальну конфіскацію, що застосовується судом у разі вчинення злочину, передбаченого ст.ст. 354, 364, 3641, 365, 3652, 368-3692 КК, або суспільно небезпечного діяння, передбаченого зазначеними статтями КК, й полягає у примусовому безоплатному вилученні у власність держави грошей, цінностей та іншого майна (ст.ст. 961, 962 КК), а також в) заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб, які застосовуються до уповноваженої особи юридичної особи за вчинення нею злочину певного виду чи його окремого різновиду, а також за незабезпечення виконання покладених на таку уповноважену особу законом або установчими документами юридичної особи обов'язків щодо вжиття заходів із запобігання корупції, що

призвело до вчинення злочину певного виду чи його окремого різновиду (ст. 963 КК). Прикладом других – примусові заходи медичного характеру, що можуть бути застосовані судом до осіб: а) які вчинили у стані обмеженої осудності злочини; б) які вчинили злочин у стані осудності, але захворіли на психічну хворобу до постановлення вироку або під час відбування покарання (ст. 93 КК) (Кримінальний Кодекс України, 2001)

2) залежність взаємозв'язку кожного із названих різновидів суспільно небезпечного діяння та типових і «особливих» заходів кримінально-правового впливу передбачає, що:

– такий визначений законом різновид суспільно небезпечного діяння, як злочин пов'язаний із кримінальною відповідальністю винної особи (злочинця) і завжди полягає у державному осуді останньої, що здійснюється в обвинувальному вирокі суду;

– такий різновид суспільно небезпечного діяння, який підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною КК, і вчиняється особою до досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, пов'язаний із примусовими заходами виховного характеру, які застосовуються на підставі ухвали суду (цей варіант передбачений, зокрема, в ч. 2 ст. 97 КК у випадку, коли суд застосовує примусові заходи виховного характеру щодо зазначеної в цій нормі особи) (Кримінальний Кодекс України, 2001).

Другим за значимістю суб'єктом кримінального права завжди є держава Україна. Держава, на підставі прийнятих Верховною Радою України кримінально-правових норм (кримінальних законів) визначає бажаний варіант поведінки першого суб'єкта (громадянина або особи), покладаючи на нього обов'язок не вчиняти кримінальних правопорушень, а робити щось корисне для України як держави (Сухонос з співавт., 2024: 31–36).

Коротко розглянемо кримінальну відповідальність як проблему кримінально-правової норми в механізмі кримінально-правового регулювання в процесі реформування вищої юридичної освіти України. Кримінальна відповідальність регулюється кримінальними правовідношеннями між учасниками суспільних відносин, якщо такі діяння завдають шкоди суспільним відносинам і не дають їм нормально функціонувати. Держава застосовує свої кримінально-правові заходи саме у таких випадках (Сухонос з співавт., 2024: 33).

Порядок набрання чинності закону про кримінальну відповідальність визначено в ч. 1 ст. 4 КК України, де зазначено, що

закон набуває чинності через 10 днів з дня його офіційного оприлюднення, якщо інше не передбачене Законом, але не раніше дня його опублікування (Кримінальне право України (Загальна частина), 2024).

Варто наголосити, що розуміння кримінально-правової норми в механізмі кримінально-правового регулювання в процесі реформування вищої юридичної освіти в Україні на практиці залежать від змісту правовідносин, що врегульовані правом, та спрямоване на попередження суспільно небезпечних протиправних діянь. Науковці констатують, що найбільш прийнятним для кримінального права є повне використання своїх прав і обов'язків суб'єктами правовідносин в державі. Наголосимо, що з боку держави це проявляється у формі застосування примусових заходів в більшості випадків.

Верховною Радою України визначено функції кримінального закону, а саме: «внутрішніми (юридичні) і зовнішніми (загально-соціальні). Перші охоплюють регулятивну охоронну, обмежувальну і відновну функції. До зовнішніх деякі вчені відносять функцію соціального контролю, інформаційно-регулювальну, виховну і культурно-історичну». Погоджуємося з визначеними функціями.

В. Сухонос з співавторами обґрунтовує кримінальний закон як основу кримінальної відповідальності: «це кодифікований нормативний акт, прийнятий Верховною Радою України, який визначає сферу, завдання і принципи кримінально-правового регулювання, види кримінальних правопорушень, покарання та інші заходи кримінально-правового характеру, а також звільнення від кримінальної відповідальності і від покарання» (Сухонос з співавт., 2024: 33).

Вивчаючи сутність кримінально-правової норми в механізмі кримінально-правового регулювання в процесі реформування вищої юридичної освіти в Україні необхідно довести до здобувачів вищої юридичної освіти спеціальності Д8 «Право» поняття об'єктивної сторони злочину. На думку С. Шалгунової, існують «ознаки складу злочину, що характеризують об'єктивну сторону: обов'язкові та факультативні». Для оцінки суспільної небезпечності злочину необхідно ретельно досліджувати значення об'єктивної сторони та кваліфікації злочину. Вчена пропонує провести відмежування складів злочинів. Розглядаючи суспільно небезпечне діяння, його форми та поняття С. Шалгунова обґрунтовує, що «суспільно небезпечна дія чи бездіяльність злочинного діяння як

зовнішні акти поведінки людей, які вчиняються в реальній дійсності». Також нею досліджено фізичний і психічний примус «для вирішення питання про кримінальну відповідальність за суспільно небезпечне діяння (дію чи бездіяльність)» (Кримінальне право (Загальна частина), 2019).

Т. Ковальова в своїх наукових розвідках доводить, що «реальний принцип дії закону про кримінальну відповідальність у просторі і після внесених змін сформульований в ст. 8 КК України» спільно з універсальним принципом кримінально-правової норми в механізмі кримінально-правового регулювання має використовуватися в процесі реформування вищої юридичної освіти в Україні.

Як зазначає Т. Ковальова, «у самостійну частину ст. 8 КК України він не виділений. При формулюванні цього принципу дії закону про кримінальну відповідальність законодавцем за основу була взята значимість об'єкта кримінально-правової охорони». Це, на наше переконання, забезпечує охорону інтересів України (Ковальова, 2017: 12–25).

Виокремлення кримінально-правової норми в механізмі кримінально-правового регулювання в процесі реформування вищої юридичної освіти в Україні потребує розуміння кримінальної відповідальності в механізмі кримінально-правового регулювання. Теоретично кримінальна відповідальність виникає в разі, якщо права і обов'язки громадян держави (суб'єктів кримінальних правовідносин) проявляються в їхній поведінці кожного дня. З цього приводу варто звернути увагу на той факт, що соціальна політика становить собою реакцію суспільства на намагання його членів заподіяти шкоду державі або конкретному громадянину.

Обґрунтовуючи кримінальну відповідальність особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, варто зазначити, що з погляду соціальної політики кримінальна відповідальність як фундаментальна категорія кримінального права становить собою цілісно-суспільний організм і тому є необхідним засобом забезпечення умов для нормального життя населення. З даним твердженням можна погодитися.

Особа підлягає кримінальній відповідальності за вчинене кримінальне правопорушення. В даному дослідженні поділяється думку тих юристів-практиків, які вважають, що позитивна відповідальність є наслідком правового узгодження діяльності громадян, причому необхідно розрізняти її об'єктивні і суб'єктивні сторони. Перша обумовлена асоціальною позицією громадянина в системі суспільного поділу діяльності в державі, яка регулюється правом, а

друга – ставленням вільного суб'єкта до соціально-правової діяльності також на рівні суспільного життя громадянина.

Розглядаючи правові підстави, на яких громадяни підлягають такій відповідальності, маємо зазначити, що воля людини соціальна, а тому юридично є значущою лише в разі, якщо вона виявляє себе в різноманітних вчинках у суспільстві. Тобто маємо підстави стверджувати, що, забороняючи і дозволяючи, право зміцнює, регулює й охороняє умови нормального життя суспільства (Сухонос з співавт., 2024: 34).

Щодо кримінальної відповідальності, її підстав і механізмів, маємо стверджувати, якщо правова норма та суспільна закономірність збігаються, то правила поведінки, закріплені в юридичних нормах ефективні для наслідків правового узгодження правопорушень в діяльності громадян.

Саме тому визначення кола правопорушень, що визнаються кримінальними правопорушеннями, і є об'єктивною передумовою позитивної кримінальної відповідальності громадян.

В. Сухонос з співавторами обґрунтовує той факт, що «негативну відповідальність можна визначити як наслідки засудження негативного суспільно небезпечного діяння і особи, яка його скоїла, з боку держави, що знайшло своє вираження у вироку суду». Необхідно знати, що за правопорушення застосовується санкція органами державної влади. Наприклад, дії суб'єкта, який визнаний в установленому порядку неосудним (ст. 19 КК), не можуть бути засуджені. Ураховуючи зазначене, можна стверджувати, що кримінальна відповідальність – це державний примус, який полягає в установленні особи, яка вчинила кримінальне правопорушення і застосуванні до неї певних негативних наслідків у формі особистих і майнових обмежень. «Застосовуючи кримінальну відповідальність, держава дає оцінку як самому кримінальному правопорушенню, так і суб'єкту, який його скоїв» (Кримінальний Кодекс України, 2001; Сухонос з співавт., 2024: 35; Кримінальне право України, 2023).

На думку Є. Білоусова, І. Яковюка «практика законотворення останнього часу особливо яскраво свідчить про те, що неможливо створити окремий закон, а тим більше галузь чи цілу систему законодавства, яка б відповідала сучасним вимогам справедливості, без ґрунтовної наукової розробки її концепції. Законодавство має формуватися на підставі ретельно виважених і випробуваних у світовій практиці наукових висновків, що визнані джерелами права» (Міжнародне приватне право, 2021).

В. Тютюгін, М. Рубашенко виокремлюють тезу про те, що зміни до законодавства України про кримінальну відповідальність можуть вноситися виключно законами про внесення змін до цього Кодексу та/або до кримінального процесуального законодавства України, та/або до законодавства України про адміністративні правопорушення (ч. 6 ст. 3 КК) (Тютюгін & Рубашенко, 2024).

Вітчизняні науковці доводять, що кримінальна відповідальність суб'єкта в тому і виявляється, що держава ретельно оцінює кожне кримінальне правопорушення, його суспільну небезпеку і особистість особи, яка вчинила кримінальне правопорушення. Тож, маємо урахувати державну правову оцінку кримінального правопорушення. Необхідно звернути увагу на той факт, що кримінальна відповідальність може виявлятися не тільки в призначенні покарання, а й у застосуванні заходів виховного впливу щодо неповнолітніх (ст. 97, ч. 2 ст. 105 КК), а також може бути призначене покарання більш м'яке, ніж передбачено законом (ст. 69 КК). В Україні як ніколи зміст кримінальної відповідальності має бути суспільно корисним, щоб виконати поставлену законом мету: «охорона прав і свобод людини і громадянина, поновлення порушеного правопорядку» (Кримінальний Кодекс України, 2001; Сухонос з співавт., 2024: 36).

Водночас, кримінальна відповідальність тісно пов'язана з принципом справедливості. Безперечно, особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, має нести покарання. Для цієї особи обов'язок нести кримінальну відповідальність виникає в момент скоєння кримінального правопорушення. Держава в момент скоєння кримінального правопорушення має право притягнути винного до кримінальної відповідальності. Проте, обвинувальний вирок суду покладає на особу, яка скоїла кримінальне правопорушення кримінальну відповідальність, тільки набувши чинності. Необхідно звертати увагу на той факт, що «порушення конституційного принципу настання кримінальної відповідальності тільки в судовому порядку, і не інакше як за вироком суду, у будь-якій теоретичній концепції щодо кримінальної відповідальності обов'язково перенесе її початок у досудову стадію кримінального процесу, чого не може бути в правовій державі. У таких випадках на органи дізнання і слідства буде покладена неприємна для них функція – здійснення правосуддя» (Сухонос з співавт., 2024: 36).

Сьогодні в Україні і в усьому світі існують нові завдання і виклики у суспільному житті. Цей факт необхідно враховувати при підготовці майбутніх юристів у закладах вищої освіти. Маємо зауважити, що правосвідомість та адекватність сучасним реаліям суспільного життя мають враховуватися в фаховій підготовці майбутніх правників (Тютюгін & Рубашченко, 2023).

В нашому дослідженні спираємося на твердження, що юридична (правнича) освіта – це вища освіта за спеціальністю D8 «Право», здобуття якої відбувається за наскрізною програмою в рамках або бакалаврського, або магістерського рівня вищої освіти. Сучасні вітчизняні юристи-практики наголошують на важливості Стандарту юридичної (правничої) освіти, а також встановлення механізмів оцінювання якості юридичної (правничої) освіти. Саме тому в наш час існує потреба забезпечення високої якості освіти для спеціальності D8 «Право».

Вважаємо, що «в перспективі актуальними напрямками розвитку дистанційного навчання юристів стане запровадження фахової перепідготовки на базі здобутої вищої освіти державною мовою, англійською мовою, іншими офіційними мовами Європейського Союзу» (Савельєва, 2021: 72).

В. Станіславський зазначає, що «викладачі-практики правових дисциплін наполягають на обсязі освітньої програми (наприклад, на здобуття ступеня магістра права) не менше 300 кредитів ЄКТС, з яких не менше 20 кредитів ЄКТС має становити практична підготовка майбутнього правника». Важливою складовою, на його думку є проходження практичної підготовки здобувачами юридичної (правничої) освіти. Для цього необхідно університетам або правничим школам укладати договори з самоврядними об'єднаннями представників правничих (юридичних) професій до початку навчального року (Станіславський, 2021: 75).

Розглядаючи практичну складову набуття здобувачами вищої юридичної освіти відповідних навичок, зауважимо, що нині заклади вищої освіти при підготовці юристів керуються чинним законодавством про вищу освіту, локальними актами, стратегіями, а ще університети самостійно визначають практичну складову з можливістю отримання більш ефективних «компетенцій і навичок майбутніх правників у рамках автономії, встановленої чинними законодавством» (Станіславський, 2021: 76).

Т. Курман, О. Курман констатують, що реформування вищої юридичної освіти в Україні вимагає забезпечення кримінально-

правової норми в механізмі кримінально-правового регулювання, внаслідок того, що в наш час заклади вищої юридичної освіти переведені на змішану та дистанційну форму навчання в умовах воєнного стану.

Цей процес спрямовується на особистісний розвиток бакалаврантів та магістрантів спеціальності D8 «Право»; формування здатності опанувати новий досвід в юриспруденції; на отримання переваги активних форм і методів навчання (дискусія, діалог, ділова гра та ін.); «партнерські» стосунки між викладачами та бакалаврантами і магістрантами спеціальності D8 «Право» (а не домінування викладача) (Курман Т & Курман О, 2021: 53).

Необхідно навести приклади з практики змішаного та дистанційного викладання таких юридичних освітніх компонентів (дисциплін), як «Криміналістика» та «Кримінальне право», запровадженої в умовах воєнного стану. Бакалавранти та магістранти спеціальності D8 «Право» при опануванні відповідного освітнього компоненту мають змогу прослуховувати онлайн-лекції в синхронному режимі на платформі ZOOM. При цьому існує можливість особистого спілкування з викладачем-лектором. Також на платформі дистанційного навчання розміщуються електронні друковані та відео-лекції, силабуси, контрольні поточні тести, методична література та ін. Кафедрами права університетів, якими забезпечується викладання правових освітніх компонентів, на початку кожного навчального семестру розробляються і доводяться до відома здобувачів вищої юридичної освіти як бакалаврату, так й магістратури на платформі автоматизованої системи управління освітнім процесом критерії поточного контролю успішності знань майбутніх юристів. Згідно яких викладач правових освітніх компонентів самостійно визначає розподіл балів за виконання завдань за кожна практичне заняття відповідно до програми курсу (освітнього компоненту, дисципліни).

Результатом реалізації вказаних компонентів юридичної (правничої) вищої освіти стала розробка та відкриття в Національному університеті «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка (Чернігів, Україна) освітніх професійних програм, розрахованих для здобувачів вищої юридичної освіти, а також для вже практикуючих юристів з метою поглиблення як теоретичних, так і практичних знань, умінь, навичок. Для опанування практичних навичок та компетентностей майбутніми юристами рівня бакалаврату щодо прийняття самостійних рішень, складання процесуальних документів, правозастосування у конкретних спірних

ситуаціях, взаємодії із практикуючими юристами, а також проходження практики існує потреба у створенні Юридичної клініки та робота здобувачів вищої освіти в ній. Досягти успіху у професійній правничій діяльності й конкурувати на ринку юридичних послуг – важливе завдання майбутнього правника в різних сферах юридичної діяльності.

Погоджуємося з тезою вітчизняних науковців О. Шеремета, О. Єфремової, що «інноваційні технології не тільки створюють сприятливі умови для професійного розвитку і творчості майбутніх правників, які навчаються на бакалавраті та у магістратурі, але й висувають певні вимоги до викладачів». Щодо викладання правових освітніх компонентів (дисциплін), то складовими в фаховій підготовці майбутніх юристів мають стати такі: володіння освітнім компонентом, перспективність розвитку вітчизняного законодавства; визначати й цілісно структурувати програму (дисципліни) освітнього компоненту; вільно володіти методами та технологіями проблемного навчання; організація самостійної роботи бакалаврантів для підготовки до лекцій, лабораторних та практичних занять; створення наочних засобів (презентації, постери, інтернет канали і чати); використання сучасних технічних та інформаційних засобів та ін. (Шеремет & Єфремова, 2024: 119–146). Також маємо зазначити, що нині існує потреба в залученні юристів-практиків в якості стейкхолдерів з метою посилення правової свідомості й фахової культури здобувачів вищої освіти спеціальності D8 «Право».

Висновки. 1. Кримінально-правова норма в механізмі кримінально-правового регулювання в процесі реформування вищої юридичної освіти потребує радикальних змін в освітньому процесі та використання інноваційних методів навчання. 2. Виокремлення кримінально-правової норми в механізмі кримінально-правового регулювання в процесі реформування вищої юридичної освіти в Україні потребує розуміння кримінальної відповідальності. 3. Здобувачі вищої юридичної освіти мають бути компетентними щодо використання кримінально-правової норми в механізмі кримінально-правового регулювання в процесі реформування вищої юридичної освіти. 4. Зміни до законодавства України про кримінальну відповідальність можуть вноситися виключно законами про внесення змін до Кримінального Кодексу та/або до кримінального процесуального законодавства України, та/або до законодавства України про адміністративні правопорушення. 5. Правосвідомість та адекватність сучасним реаліям суспільного

життя мають враховуватися в фаховій підготовці майбутніх правників (бакалаврату, магістратури). 6. В процесі викладання правових освітніх компонентів (дисциплін), викладачі університетів мають поєднувати такі напрями викладацької діяльності: володіння освітнім компонентом, перспективність розвитку вітчизняного законодавства; визначення структури програми (дисципліни) освітнього компоненту; вільне володіння методами та технологіями проблемного навчання; організація самостійної роботи бакалаврантів та магістрантів; використання сучасних технічних та інформаційних засобів.

Перспективами подальших наукових розвідок вважаємо подальше вдосконалення викладання освітніх компонентів в процесі реформування вищої юридичної освіти.

Список використаних джерел

1. Берзін П.С. Злочинні наслідки: поняття, основні різновиди, кримінально-правове значення: монографія. Київ: Дакор, 2009. 736 с.
2. Берзін П.С. Механізм кримінально-правового регулювання: загальнотеоретичні аспекти. *Право і громадянське суспільство*. 4(9). 2014. URL: <http://lclaw.knu.ua/index.php/item/168-mekhanizm-kryminalno-pravovoho-rehulyuvannya-zahalnoteoretychni-aspekty-berzin-p-s>.
3. Ковальова Т.І. Реальний принцип чинності закону про кримінальну відповідальність у просторі за КК України. *Юридична наука*. 2017. № 10. С. 12–25.
4. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
5. Кримінальне право (Загальна частина): навчальний посібник. / С.А. Шалгунова та ін. За заг. ред. к.ю.н., доц. С.А. Шалгунової. Херсон: Айлант, 2019. 296 с.
6. Кримінальне право України (Загальна частина): Практикум: навч.-метод. посібник. *Вид. 4-те, перероб. та допов.* Київ: Алерта, 2024. 200 с.
7. Кримінальне право України. Загал. частина: підруч. для студентів юрид. вузів і фак. / Г.В. Андрусів, П.П. Андрушко, В.О. Беньківський та ін. За ред. П.С. Матишевського, П.П. Андрушка, С.Д. Шапченка. Київ: Юрінком Інтер, 1997. 712 с.
8. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III : станом на 1 січ. 2024 р. : станом на 1 січ. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
9. Кримінальне право України. Загальна частина. *Вид. 9-те, перероб. та допов.* Київ: Алерта, 2023. 576 с.
10. Курман Т.В., Курман О.В. Інноваційні технології навчання у підготовці студентів-правників. Scientific and pedagogical internship «Introduction of modern European approaches and innovative methods for the

training of qualified lawyers»: Internship proceedings, June 7 – July 17, 2021. Wloclawek: «Baltija Publishing», 2021. Pp. 52–55.

11. Міжнародне приватне право: підручник. / Білоусов Є.М. та ін. За заг. ред. Є.М. Білоусова, І.В. Яковюка. Харків: Право, 2021. 408 с.

12. Про вищу освіту: Закон України від 1 липня 2014 року № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>.

13. Савельєва О.М. До проблеми підготовки висококваліфікованих правників в умовах карантинних обмежень: від теорії до практики викладання. Scientific and pedagogical internship «*Introduction of modern European approaches and innovative methods for the training of qualified lawyers*» : Internship proceedings, June 7 – July 17, 2021. Wloclawek: «Baltija Publishing», 2021. Pp. 71–75.

14. Станіславський В.П. Про новітні науково-методичні підходи у підготовці правників на прикладі викладання курсів аграрно-правового циклу. Scientific and pedagogical internship «*Introduction of modern European approaches and innovative methods for the training of qualified lawyers*» : Internship proceedings, June 7 – July 17, 2021. Wloclawek: «Baltija Publishing», 2021. Pp. 75–78.

15. Сухонос В.В., Сухонос В.В. (мол.), Білокінь Р.М., Бондаренко О.С. Кримінальне право України (Загальна частина): підручник. За заг. ред. доктора юридичних наук, професора В.В. Сухоноса. Суми: Університетська книга, 2024. 476 с.

16. Тютюгін В.І., Рубащенко М.А. Кримінальне право України (Загальна та Особлива частини): посіб. для підгот. до зовніш. незалеж. оцінювання. / Відп. ред. В.І. Тютюгін, М.А. Рубащенко. 5-те вид., перероб. і допов. Харків: Право, 2024. 366 с.

17. Тютюгін В.І., Рубащенко М.А. Кримінальне право України (Загальна та Особлива частини): посіб. для підгот. до зовніш. незалеж. оцінювання. / Відп. ред. В.І. Тютюгін. 4-те вид., перероб. і допов. Харків: Право, 2023. 352 с.

18. Шапченко С.Д. Механізм кримінально-правового регулювання в правовій системі України: поняття та структура. *Вісник Київського національного університету. Юридичні науки*. Вип. 40. 2000. С. 63–67.

19. Шеремет О., Єфремова О. Організаційно-правові засади реформування вищої юридичної освіти. *Теорія і методика професійної освіти: колективна монографія*. Розділ 8. Випуск 2. 2024. Чернігів: Десна Поліграф, 2024. С. 119–146.

References

1. Berzin, P.S. (2009). *Zlochynni naslidky: poniattia, osnovni riznovydy, kryminalno-pravove znachennia: [Criminal consequences: concept, main types, criminal law significance]: monohrafiia. [monograph]*. Kyiv: Dakor [in Ukrainian].

2. Berzin, P.S. (2014). *Mekhanizm kryminalno-pravovoho rehuliuвання: zahalnoteoretychni aspekty. [The mechanism of criminal law regulation:*

general theoretical aspects]. *Pravo i hromadianske suspilstvo. – Law and civil society*. 4(9). URL: [http://lcslaw.knu.ua/index.php/item/168-mekhanizm-kryminalno-pravovoho-rehulyuvannya-zahalnoteoretychni-aspekty-berzin-p-s_\(data_zvernennia_04.06.2025\)](http://lcslaw.knu.ua/index.php/item/168-mekhanizm-kryminalno-pravovoho-rehulyuvannya-zahalnoteoretychni-aspekty-berzin-p-s_(data_zvernennia_04.06.2025)) [in Ukrainian].

3. Kovalova, T.I. (2017). Realnyi pryntsyp chynnosti zakonu pro kryminalnu vidpovidalnist u prostori za KK Ukrainy. [The real principle of the validity of the law on criminal liability in the space under the Criminal Code of Ukraine]. *Yurydychna nauka. – Legal science*. № 10. Ss. 12–25 (data zvernennia 04.06.2025) [in Ukrainian].

4. Konstytutsiia Ukrainy. [Constitution of Ukraine]. (1996). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR) – Information of the Supreme Council of Ukraine*, 1996, № 30, st. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (data zvernennia 04.06.2025) [in Ukrainian].

5. Kryminalne pravo (Zahalna chastyna): (2019) [Criminal law (General part)]: navchalnyi posibnyk. [tutorial]. / S.A. Shalhunova ta in. Za zah. red. k.yu.n., dots. S.A. Shalhunovoi. Kherson: Ailant [in Ukrainian].

6. Kryminalne pravo Ukrainy (Zahalna chastyna): (2024) [Criminal Law of Ukraine (General Part)]: Praktykum: [Workshop]: navch.-metod. posibnyk. [teaching-methodical manual]. *Vyd. 4-te, pererob. ta dopov. Kyiv: Alerta* [in Ukrainian].

7. Kryminalne pravo Ukrainy. Zahal. chastyna: (1997) [Criminal law of Ukraine. General part]: pidruch. dlia studentiv yuryd. vuziv i fak. [textbook for students of law schools and faculties]. / H.V. Andrusiv, P.P. Andrushko, V.O. Benkivskiyi ta in. Za red. P.S. Matyshevskoho, P.P. Andrushka, S.D. Shapchenka. Kyiv: Yurinkom Inter [in Ukrainian].

8. Kryminalnyi kodeks Ukrainy: (2001): [Criminal Code of Ukraine] : Kodeks Ukrainy [Code of Ukraine] vid 05.04.2001 r. № 2341-III : stanom na 1 sich. 2024 r. : stanom na 1 sich. 2024 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (data zvernennia 04.06.2025) [in Ukrainian].

9. Kryminalne pravo Ukrainy. Zahalna chastyna. (2023). [Criminal law of Ukraine. General part]. *Vyd. 9-te, pererob. ta dopov. Kyiv: Alerta* [in Ukrainian].

10. Kurman, T.V., Kurman, O.V. (2021). Innovatsiini tekhnolohii navchannia u pidhotovtsi studentiv-pravnykiv. [Innovative learning technologies in training law students]. Scientific and pedagogical internship «Introduction of modern European approaches and innovative methods for the training of qualified lawyers»: Internship proceedings, June 7 – July 17, 2021. Wloclawek: «Baltija Publishing», ss. 52–55 [in Ukrainian].

11. Mizhnarodne pryvatne pravo: (2021) [Private international law]: pidruchnik. [textbook]. / Bilousov Ye.M. ta in. Za zah. red. Ye.M. Bilousova, I.V. Yakoviuka. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].

12. Pro vyshchu osvitu (2014): [About higher education] Zakon Ukrainy [Law of Ukraine] vid 1 lypnia 2014 roku № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.Ua/laws/show/1556-18#Text> (data zvernennia: 01.06.2025) [in Ukrainian].

13. Saveleva, O.M. (2021). Do problemy pidhotovky vysokokvalifikovanykh pravnykiv v umovakh karantynnykh obmezhen: vid teorii do praktyky vykladannia. [To the problem of training highly qualified lawyers under quarantine restrictions: from theory to teaching practice]. Scientific and pedagogical internship «*Introduction of modern European approaches and innovative methods for the training of qualified lawyers*» : Internship proceedings, June 7 – July 17, 2021. Wloclawek: «Baltija Publishing», ss. 71–75 [in Ukrainian].

14. Stanislavskiy, V.P. (2021). Pro novitni naukovo-metodychni pidkhody u pidhotovtsi pravnykiv na prykladi vykladannia kursiv aharno-pravovoho tsykladu [About the latest scientific and methodological approaches in the training of lawyers on the example of teaching courses in the agricultural and legal cycle]. Scientific and pedagogical internship «*Introduction of modern European approaches and innovative methods for the training of qualified lawyers*» : Internship proceedings, June 7 – July 17, 2021. Wloclawek: «Baltija Publishing», ss. 75–78 [in Ukrainian].

15. Sukhonos, V.V., Sukhonos, V.V. (mol.), Bilokin, R.M., Bondarenko, O.S. (2024). Kryminalne pravo Ukrainy (Zahalna chastyna): [Criminal Law of Ukraine (General Part)]: pidruchnyk. [textbook]. Za zah. red. doktora yurydychnykh nauk, profesora V.V. Sukhonosa. Sumy: Universytetska knyha [in Ukrainian].

16. Tiutiuhin, V.I., Rubashchenko, M.A. (2024). Kryminalne pravo Ukrainy (Zahalna ta Osoblyva chastyny): [Criminal Law of Ukraine (General and Special Parts)]: posibnyk [manual] dlia pidhot. do zovnish. nezalezh. otsiniuvannia. / Vidp. red. V.I. Tiutiuhin, M.A. Rubashchenko. 5-te vyd., pererob. i dopov. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].

17. Tiutiuhin, V.I., Rubashchenko, M.A. (2023). Kryminalne pravo Ukrainy (Zahalna ta Osoblyva chastyny): [Criminal Law of Ukraine (General and Special Parts)]: posibnyk. [manual] dlia pidhot. do zovnish. nezalezh. otsiniuvannia. / Vidp. red. V.I. Tiutiuhin. 4-te vyd., pererob. i dopov. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].

18. Shapchenko, S.D. (2000). Mekhanizm kryminalno-pravovoho rehu-liuvannia v pravovii systemi Ukrainy: poniattia ta struktura. [The mechanism of criminal law regulation in the legal system of Ukraine: concept and structure]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu. – Bulletin of Kyiv National University. Yurydychni nauky. Vyp. 40. Ss. 63–67* [in Ukrainian].

19. Sheremet, O., Yefremova, O. (2024). Orhanizatsiino-pravovi zasady reformuvannia vyshchoi yurydychnoi osvity. [Organizational and legal principles of reforming higher legal education]. *Teoriia i metodyka profesiinoi osvity: [Theory and methodology of vocational education]* kolektyvna monohra-fiiia. [collective monograph]. Rozdil 8. Vypusk 2. Chernihiv: Desna Polihraf, Ss. 119–146 [in Ukrainian].

Олег ШЕРЕМЕТ

ORCID 0000-0002-9512-991X
Scopus-Author ID 57868069500

Доктор юридичних наук, професор,
ректор Національного університету
«Чернігівський колегіум»
імені Т.Г. Шевченка
(Чернігів, Україна)
E-mail: sheremet.oleg.en@gmail.com

Oleg SHEREMET

ORCID 0000-0002-9512-991X
Scopus-Author ID 57868069500

Doctor of Law, Professor,
Rector of the T.H. Shevchenko
National University
«Chernihiv Colehium»
(Chernihiv, Ukraine)
E-mail: sheremet.oleg.en@gmail.com

Олена ЄФРЕМОВА

ORCID 0000-0002-2085-9088

Кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри права,
філософії та політології
Національного університету
«Чернігівський колегіум»
імені Т.Г. Шевченка
(Чернігів, Україна)
E-mail: Yefremova111999@gmail.com

Olena YEFREMOVA

ORCID 0000-0002-2085-9088

PhD of Law, Associate Professor
of the Department of Law,
Philosophy and Political Science
T.H. Shevchenko National University
«Chernihiv Colehium»
(Chernihiv, Ukraine)
E-mail: Yefremova111999@gmail.com

Олександра ГРИЩЕНКО

ORCID 0000-0002-3725-8094

Кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри права,
філософії та політології
Національного університету
«Чернігівський колегіум»
імені Т.Г. Шевченка
(Чернігів, Україна)
E-mail: pravo3000@bigmir.net

Alexandra HRYSHCHENKO

ORCID 0000-0002-3725-8094

PhD of Law, Senior Lecturer
of the Department of Law,
Philosophy and Political Science
T.H. Shevchenko National University
«Chernihiv Colehium»
(Chernihiv, Ukraine)
E-mail: pravo3000@bigmir.net
